

Kan ikke du stå der, da?

En sosiokognitiv analyse av finalpartikkelen *da* i interrogative *kan*-anmodninger

Paweł Urbanik

Artikkelen tar for seg bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative anmodninger med modalverbet *kan*. Fenomenet analyseres i naturlig forekommende samtaler og ses på fra et sosiokognitivt perspektiv som forbinder kognitivt orientert pragmatikk med interaksjonell lingvistikk. Når *da* brukes i anmodninger, henviser taleren til en eller flere kontekstuelle premisser som implisitt skal begrunne hans anmodning. Datamaterialet viser at *da* regelmessig brukes i negerte interogativer og at den svært sjelden forekommer i positive interogativer. Dette er fordi partikkelens semantikk identifisert gjennom den sekvensielle analysen inngår i et komplekst samspill med ytringens funksjon. *Da* kommuniserer hvordan kontekstuelle premisser forholder seg til det proposisjonelle innholdet og til selve handlingen anmodningen indikerer på bakgrunn av det forutgående i interaksjonen. Forekomsten av *da* synes å markere handlingen som høyst ønskelig ved å referere til mottakerens medansvar for selve anmodningen samtidig som hennes spillerom i interaksjonen snevres inn.

Nøkkelord: Finalpartikkelen *da*; anmodning; interogativ; interaksjonell lingvistikk; pragmatikk

1 Innledning¹

Studien fokuserer på den pragmatiske betydningen bruken av finalpartikkelen *da* har for interrogative anmodninger. Fordi bare en del anmodninger modifiseres av *da*, er målet med denne undersøkelsen å finne ut hvorfor den

1. Jeg vil først og fremst takke Jan Svennevig, Kaja Borthen, Signe Rix Berthelin og Christoph Unger som leste første utkast av denne artikkelen og kom med verdifulle innspill. Også takk til to anonyme fagfeller for konstruktive kommentarer.

etterhengte partikkelen anvendes, hvilken rolle den spiller og hvilke konsekvenser den har for anmodninger og for den lokale interaksjonen. Dette gjøres ved å analysere anmodninger i deres sekvensielle omgivelser for å kunne identifisere både det som motiverer valg av partikkelen *da* og det som følger av det.

Etterhengte partikler er et velkjent fenomen i mange språk. Interessen for deres bruk har likevel økt kun nylig. De blir nå forsket på innen forskjellige teoretiske retninger (pragmatikk, diskursanalyse, samtaleanalyse, grammatikaliseringsteori, kognitiv lingvistikk, generativ grammatikk) og i flere og flere typologisk ikke-relaterte språk (Thompson & Suzuki 2011; Hancil, Haselow & Post 2014). Tidligere ble etterhengte partikler klassifisert som diskursmarkører forekommende på slutten av en interaksjonell enhet (Mulder & Thompson 2008: 183), men nå sees de gjerne på som en selvstendig kategori kalt finalpartikler (Haselow 2014).² Flere studier viser nemlig at de er heterosemiske, noe som innebærer at deres funksjon varierer avhengig av deres posisjon i setningen (Hancil, Post & Haselow 2014; se også Berthelin 2018 og Borthen 2018 i dette nummeret). Haselow (2014) finner riktignok flere formelle og funksjonelle egenskaper som finalpartikler deler med diskursmarkører. Formelt sett opptrer ikke de første i isolasjon, men er integrert i syntaktiske vertsenheter og deres intonasjonskonturer. Funksjonelt sett binder finalpartikler det proposisjonelle innholdet med kontekstuell informasjon. På samme vis som mange diskursmarkører går de altså langt utover den tekstorganiserende funksjonen og brukes som kontekstualiseringssignaler (*contextualization cues*, Gumperz 1982). På den annen side er ikke finalpartikler setningskonstituerende enheter, og deres fravær påvirker ikke ytringens grammatiske struktur eller dens sannhetsfunksjonelle semantikk. Det er altså noen trekk finalpartikler deler med ellers vagt definerte og svært varierte diskursmarkører, men de er også formelt litt forskjellige, noe som taler for å betrakte dem som en egen kategori.

Haselow (2014: 99) definerer finalpartikkel som et ord som uttrykkes ved en potensiell avslutning av en turkonstruksjonsenhet (*turn construction unit* - TCU), det vil si i et potensielt turskiftepunkt (*transition relevance place*), og som har som primærfunksjon å spesifisere rollen til denne enheten i diskursen ved å indikere en spesiell type retorisk relasjon mellom den og noen av de forutgående enhetene. I denne definisjonen avgrenser han altså den retoriske relasjonen til TCUs, men legger senere til at den også kan opprettes mellom en

2. I faglitteraturen kan man også finne slike begreper som setningsfinale partikler (*sentence-final particles*), ytringsfinale partikler (*utterance-final particles*), turfinale partikler (*turn-final particles*) eller prosodienhetsfinale partikler (*prosodic-unit-final particles*), se Hancil, Post & Haselow (2014).

TCU og utenomspråklige aspekter av interaksjonen (f.eks. felles bakgrunnskunnskap). Haselow nevner to sentrale egenskaper ved finalpartikler – den relasjonelle og den reaktive. Den relasjonelle egenskapen betyr at en finalpartikkel alltid er i et retrospektivt forhold til noe forutgående i konteksten. Den reaktive egenskapen betyr at den opptrer i en ytring som kommer som en reaksjon på den forrige handlingen i samtalen, samt at den blir motivert av denne handlingen.

Flere studier viser at utviklingen av finalpartikler i forskjellige språk ser lik ut og heller blir underordnet interasjonelle behov enn det enkelte språkets struktur og syntaktiske regler (Thompson & Suzuki 2011; Hancil, Haselow & Post 2014). Finalpartikler er typiske for spontantale og uformelle sammenhenger. De bidrar ikke til ytringens proposisjon, men påvirker måten mottakeren tolker ytringen på. De har heller ikke konseptuell betydning, men bærer såkalt prosedural betydning som styrer slutningsprosessen (Blakemore 1987; 2002). Deres hovedfunksjon er som nevnt først og fremst relasjonell – finalpartikler refererer til noe forutgående i konteksten, enten i tidligere turer eller i selve situasjonen, eventuelt til situasjons- eller kulturspesifikke antakelser. I tillegg kan de hjelpe taleren med å markere epistemiske eller affektive holdninger til proposisjonen, illokusjonære mål eller visse aspekter av den lokale interaksjonen (Hancil, Post & Haselow 2014), forsterke argumentasjonen og manifestere en viss retorisk holdning til mottakeren (Gómez-Moreno 2014), opprette kontrastiv mening (Koivisto 2014) eller uttrykke forventninger angående mottakerens respons (Saigo 2011). Med andre ord koder finalpartikler talerens subjektivitet (holdninger og synspunkter) ved å gi ytringen et visst indeksisk preg og indikere visse tolkningsretninger (Hancil, Post & Haselow 2014). Men samtidig bidrar de også aktivt til intersubjektiv meningsskapning ved å markere et bestemt forhold til mottakerens forrige ytring, konteksten og/eller den forventede reaksjonen, noe som påvirker videreutvikling av interaksjonen.

Blant grunnleggende sosiale handlinger som utføres svært ofte, kan man nevne anmodninger. Hver dag ber vi andre gjøre noe for oss selv eller tredjepersoner, alternativt ber vi andre om tillatelse til å kunne utføre en handling som vi tror vil være til fordel for oss eller tredjepersoner. Som vist i Urbanik (2017), utgjør anmodninger et system hvor grammatisk variasjon tjener til ytringens pragmatiske hovedfunksjon ved å tillate mer eller mindre konvensjonell modifisering av ytringen og generering av ytterligere implikaturer. Finalpartikkelen *da* er en av de mest frekvente modifikasjonene på komponentnivået og forekommer gjennomsnittlig i over 1 av 5 anmodninger (Urbanik 2017: 120).

Oftest modifierer den imperative formater, men den brukes også i interrogative formater som er dominert av *kan*-konstruksjoner. I Urbanik (2017) oppdaget jeg at finalpartikkelen *da* gjerne anvendes med negerte *kan*-anmodninger, og dette motiverte meg til å følge opp med en studie av nettopp dette fenomenet. Målet med denne artikkelen er altså å finne ut hvorfor *da* brukes i interrogative anmodninger generelt og hvorfor partikkelen heller opptrer i negative enn positive interogativer spesielt.

Artikkelen er bygd opp på følgende måte: I neste seksjon gir jeg en oversikt over tidligere studier av finalpartikkelen *da*. I seksjon 3 karakteriserer jeg den sosiokognitive tilnærmingen brukt i denne undersøkelsen og i seksjon 4 beskriver jeg datamaterialet. Seksjon 5 presenterer resultatene i fire deler. I første del fokuserer jeg på generelle trekk ved bruk av finalpartikkelen *da* i *kan*-anmodninger, i andre del ser jeg på bruk av *da* i negative interogativer, tredje del tar for seg positive interogativer, mens fjerde del gjør rede for interaksjonelle egenskaper ved partikkelen *da*. I del 6 drøftes og oppsummeres resultatene.

2 Tidligere forskning på etterstilt *da*

Tidligere studier av partikkelen *da* er stort sett forankret i en av to pragmatiske forskningstradisjoner: den relevansteorietiske eller den diskursanalytiske. Disse to tilnærmingene er nokså forskjellige, men de har ledet forskerne til flere liknende konklusjoner om bruk av *da*.

En av disse konklusjonene er at etterstilt *da* er en inferensmarkør, og at yttingen modifisert med den skal tolkes i form av en slutning som involverer yttingens innhold og kontekstuell informasjon (Fretheim 1989, 1991, 2000, 2014a, 2014b; Solberg 1991; Lind 1994; Fretheim, Boateng & Vaskó 2003; Borthen 2014). Dette fører til en annen konklusjon: *da* viser til informasjon i konteksten som enten deles av deltakerne eller antas som gjensidig kjent, uansett om informasjonen gjelder det forrige utsagnet og dets pragmatiske mening eller utenomspråklige forutsetninger (Solberg 1991; Fretheim 2014b; Borthen 2014). Neste konklusjon som er tett knyttet til de ovenfor nevnte, er at *da* markerer talerens forhold til proposisjonen, noe som kan fungere forsterkende, dempende og/eller motsigende, avhengig av yttingstypen, prosodien og konteksten (f.eks. Solberg 1991; Fretheim 1991, 2000, 2014a, 2014b; Fretheim et al. 2003; Borthen 2014). Et ytterligere aspekt ved bruk av *da* i etterfeltet som ofte nevnes, er at yttinger med denne partikkelen kan informere om en forventning eller et ønske om en respons fra mottakeren (Solberg 1991; Lind 1994;

Fretheim 2000; Borthen 2014). *Da* er derfor karakterisert som en alter-orientert eller appellativ partikkel (Solberg 1990) og “progresjonsmarkør” (Lind 1994), men også som et potensielt turskiftepunkt i samtale (Fretheim 1991; Lind 1994). Flere har også bemerket at *da* ofte opptrer i setninger med interrogativ form eller medfører at ytringen tolkes som et spørsmål, og at den har en tendens til å dukke opp sammen med adversative markører (Solberg 1991; Lind 1994; Fretheim 2014b; Borthen 2014).

Til tross for denne generelle enigheten skiller de nevnte studiene seg fra hverandre i måten de ser på partikkelen *da* på og i systematisk analyse av dens bruk. Solberg (1991) og Lind (1994) som tar det diskursanalytiske perspektivet går ikke utover en generell karakteristik av *da* og analyse av enkelttilfeller. Resultatet er at vi finner ut hva *da* kan bety i forskjellige strukturer, men ikke nødvendigvis hvorfor. Denne svakheten er like iøynefallende som mangelen på flere diskursanalytiske studier som kunne fokusert på detaljer av språkssystemiske og kontekstuelle omgivelser av *da*, og – ikke minst – på forskjellige sosiale handlinger hvor denne partikkelen brukes.

Innen det relevante teoretiske rammeverket har bruk av *da* blitt analysert på en mer detaljert og flerdimensjonal måte. Fretheim (2000, 2014a, 2014b) med andre (Fretheim et al. 2003) har beskrevet en rekke funksjonelle egenskaper ved partikkelens forekomst i forskjellige syntaktiske konstruksjoner. Han skiller i sine tidligste arbeider mellom slutningspartikkelen *da* og forsterkeren *da* som setningseksterne enheter (Fretheim 1991). Mens den første markerer at taleren har trukket en konklusjon og kan, for eksempel, forvente en viss respons fra mottakeren, brukes den andre når taleren opponerer mot mottakerens synspunkt og ønsker å påvirke dette synspunktet. I motsetning til *altså*, som koder sterkere tro på at talerens tolkning av mottakerens forrige ytring er riktig, er *da* karakterisert som en svak tolkningspartikkel som i moderne norsk kan markere usikkerhet og åpenhet til flere tolkningsmuligheter (Fretheim 2000).

Det er likevel to enda viktigere aspekter de relevante teoretiske analysene framhever, nemlig partikkelens syntaktiske og prosodiske omgivelser. Studiene til Fretheim (2000, 2014a, 2014b), Fretheim et al. (2003) og Borthen (2014) viser at den funksjonelle effekten av *da* påvirkes av setningstypen:³ I deklarative konstruksjoner (f.eks. *Du har bodd her, da*) brukes ofte *da* for å forsterke modal usikkerhet, noe som kan markere forventningen om at mottakeren bekrefter eller avkrefter konklusjonen trukket av taleren. I interrogative konstruksjoner

3. For en mer detaljert oversikt over bruk av etterstilt *da* i forskjellige setningstyper, se Borthen (2014).

(f.eks. *Har du bodd her, da?*) kan partikkelen fungere som en markør for en tvilende holdning til mottakerens antydning, basert på en motsigende kontekstuell premiss som er tilgjengelig for taleren. I *hv*-spørsmål (f.eks. *Hvor har du bodd, da?*) stammer en slik opposisjon fra manglende spesifisering i den kontekstuell tilgjengelige proposisjonen. I imperative konstruksjoner (f.eks. *Ikke bo her, da!*) begrunner *da* ytringen kontekstuell og markerer at utføring av handlingen er høyst ønskelig, men ikke tatt for gitt. Bruk av partikkelen i betingelsessetninger (f.eks. *Hvis han bor her, da*) er i sin tur karakterisert som en markør for en tvilende holdning til proposisjonen i protasis.

Intonasjon er en annen faktor som påvirker tolkning av partikkelens forekomst i slutten av en ytring. Studiene til Fretheim (1991, 2000, 2014a, 2014b), van Dommelen, Fretheim & Nilsen (1998) og Fretheim et al. (2003) viser at særlig grensetone er avgjørende i dette tilfellet. Høy grensetone i interogativer påstås å markere konflikten mellom det taleren tilskriver mottakeren og det taleren selv mener eller antar. *Da* kan i så fall være et tegn på overraskelse, skepsis eller tvil (f.eks. *Kan du bo her, ↑da?*). Ved lav grensetone på *da* markerer taleren et samsvar mellom talerens proposisjonelle holdning og det proposisjonen uttrykker, og søker en bekreftelse på om det han mener er riktig, noe som uttrykker en forventningsfull heller enn pessimistisk innstilling (f.eks. *Kan du bo her, ↓da?*). I imperative ytringer kan denne prosodiske opposisjonen være avgjørende i identifiseringen av talerens holdning. Lav grensetone på *da* påstås å ha “størst sjanse for å bli forbundet med en vennlig talehandling” (Fretheim 2014b: 238), noe som tyder på at høy grensetone kan kvalifisere en imperativytring som mer påtrengende eller masete.

Som tidligere nevnt er det forekomsten av *da* i interogativer denne studien fokuserer på. Tidligere forskning har vist at *da* ofte opptrer i slike konstruksjoner og at dens pragmatiske funksjon avhenger av både de syntaktiske og de prosodiske omgivelsene. Fretheim (2014b) bemerker at *da* i interogativer har en uttalevariant uten konsonant i sørøstnorsk, altså *ʔa*. Den reduserte formen er karakterisert som en konvensjonell markør for at taleren er skeptisk til proposisjonen han antar mottakeren står inne for. *Da* opptrer med andre ord gjerne i negerte interogativer for å understreke talerens motsatte holdning til det proposisjonelle innholdet som tilskrives mottakeren.

Til tross for variasjonen i bruk ser *da* ut til å ha stabile semantiske egenskaper som kan karakteriseres på et mer generelt nivå uavhengig av syntaktiske, prosodiske og pragmatiske variabler. De er blitt beskrevet av Borthen (2014) i form av en semantisk eksplikasjon av *da*:

For en ytring som inneholder etterhengt ‘da’, uttrykker proposisjonen p og brukes til å kommunisere en talehandling $t(p)$:

DEL 1: Anse $t(p)$ som motivert av en slutning som involverer en kontekstuell tilgjengelig antagelse q og ytringens proposisjon p ($q \rightarrow p$ eller $p \rightarrow (-)q$)

DEL 2: Tolk $t(p)$ i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre.

(Borthen 2014: 272)

Ifølge denne semantikken markerer taleren med *da* at det finnes ulike syn på saksforhold og at ytringens talehandling er motivert av et inferensielt forhold mellom visse kontekstuelle premisser og ytringens proposisjon. Mottakeren må altså identifisere kontekstuell tilgjengelige antakelser som inngår i en slutningsrekke med ytringens proposisjon og tolke ytringen som en konfrontasjon av ulike perspektiver. Disse to komponentene av semantikken til *da* (kontekstuell motivasjon og adversativitet) er det som i første rekke skiller Borthens eksplikasjon fra den semantiske representasjonen til Fretheim hvor den prosedurale betydningen til *da* (men også *altså*) er avgrenset til “antakelsen om at den uttrykte proposisjonen p (eller $-p$) er gjensidig manifest” (2014: 213).

Både denne studien og de andre studiene av *da* i norsk deler flere konklusjoner med samtaleanalytiske studier av partikkelen *da* i dansk og *då* i svensk. Heinemann (2009) har analysert bruk av *da* i responser til spørsmål som oppfattes som redundante på grunn av allerede tilgjengelig informasjon. Hun viser at *da* brukes når taleren markerer sin opposisjon til mottakerens feilaktige antakelser som ikke bør finne sted, mangel på informasjon som mottakeren allerede burde ha skaffet seg eller ikke-verbale handlinger som står i konflikt med kulturelle normer. Landqvist (2003) har i sin tur undersøkt bruk av *då* i såkalte kontrollspørsmål (*kontrollfrågor*), det vil si ytringer som presenterer en inferensiell tolkning av verbale handlinger eller kontekstuelle premisser for å få bekreftelse eller avkreftelse i neste tur (f.eks. *Han kom med den där flaskan, då?*). Studien viser altså at *då* brukes for å markere spørsmålet som motivert av det som er blitt sagt eller som kan kontekstuell antas. Landqvist nevner likevel ikke noe om en adversativ karakter ved partikkelen.

I motsetning til de nevnte studiene fra nabolandene har ikke *da* i norsk blitt analysert som en del av en bestemt sosial handling eller et funksjonsspesifikt format i interaksjon. Dessuten har den hittil heller ikke blitt sett på i den sevensielle omgivelsen med særlig hensyn til det forutgående i samtalen. Denne studien er et forsøk på å endre perspektiv og utføre en mer detaljert analyse av finalpartikkelen *da* for å bestemme dens semantiske og pragmatiske egenskaper slik de kommer til uttrykk i lokal interaksjon.

3 Sosiokognitiv tilnærming til språkbruk

Sosial kognitivisme er en ny teoretisk tilnærming til språkbruk som i de siste årene hovedsakelig har blitt anvendt innen interkulturell pragmatikk (Kecskes 2008, 2013a, 2013b, 2017; Kecskes & Zhang 2009). Den går ut på å betrakte språklig atferd som både internt og eksternt motivert fenomen. Med andre ord, den er opptatt av et samspill mellom språkbrukeres preetablerte kunnskaper som utnyttes for å oppnå visse mål i interaksjonen (kognitiv egosentrisme) og selve interaksjonens dynamikk som baserer seg på en intersubjektiv konstruksjon av mening (interaktivt samarbeid). Den kognitive komponenten består av vår kommunikative og sosiokulturelle kunnskap og kompetanse som internaliseres i form av private mentale modeller (Kecskes 2013a: 46). Disse bringer vi inn i samtalen som referanserammer forankret i den sosiokulturelle virkeligheten. Vi benytter oss av dem for å oppnå våre mål på en mest mulig effektiv måte innenfor rammene for sosiale omstendigheter og den lokale konteksten. Mentale modeller fungerer altså som kognitive ressurser som gjør at kommunikasjon er en bevisst og målrettet handling. Regelmessig bruk av visse lingvistiske former i visse kontekster er internalisert som et funksjonelt bruksmønster vi stoler på i nye, men strukturelt liknende, situasjoner. Vi kan likevel ville modifisere dette mønstret for å tilpasse det til den aktuelle lokale situasjonen. Her er det altså den andre komponenten, dvs. interaksjonens dynamikk, som verifiserer våre kognitive ressurser og definerer deres funksjonalitet på nytt i den grad situasjonen krever dette. I denne dynamikken blir den preetablerte kunnskapen (både den private og den som deles kollektivt) konfrontert med kunnskapen som oppstår gjennom den sekvensielle utviklingen av handlinger.

Det sosiokognitive perspektivet betrakter altså interaksjon som en dynamisk samhandling mellom vår egen forkunnskap (basert på vår erfaring i bredere forstand) og den oppstående (*emergent*) kunnskapen som blir samkonstruert *in situ*. Samtale er altså forstått som et samspill mellom på den ene siden oppmerksomhetsbaserte kognitive prosesser som aktiverer den mest fremtredende (*salient*) informasjonen i produksjon og forståelse av ytringer og på den andre siden samarbeidsorienterte praksiser bygd opp som intensjonelt relevante sosiale handlinger. Denne modellen binder altså sammen den individuelle og den sosiale dimensjonen av språklig interaksjon. Den betrakter taleren og mottakeren som likestilte deltakere som stoler på den mest tilgjengelige og fremtredende kunnskapen (både den preetablerte og den samkonstruerte) og som bruker denne kunnskapen for å indikere og gjenkjenne (eventuelt tilskrive)

en intensjonell handling (jf. Levinson 2013 om *action formation* og *action ascription*).

I Urbanik (2017) foreslår jeg en sosiokognitiv tilnærming til språkhandling som tar utgangspunkt i en nøyaktig observasjon av lokal språkbruk og går ut på å lete etter regulariteter og avvik i valg av lingvistiske former. I en slik analyse er lokal interaksjon betraktet som et prosessuelt bevis på aktivering av kognitive rammer og formidling av intensjoner gjennom en sekvensiell, intersubjektiv meningskaping. En liknende prosedyre kan bli anvendt for et hvilket som helst grammatisk fenomen. En grundig undersøkelse av kontekstuell distribusjon og grammatisk variasjon, avgrenset til en viss sosial handling eller en pragmatisk funksjon av en ytring (som f.eks. anmodningsfunksjonen), er i dette tilfellet en av måtene å beskrive fenomenets konvensjonaliserte rolle på i en av dets naturlige grammatiske og pragmatiske omgivelser. Dette er særlig viktig fordi denne rollen ikke bestemmes kun ut fra formens stabile semantikk, syntaks eller prosodi, men også ut fra en pragmatisk (implikaturbasert) funksjon av konstruksjonen som formen regelmessig forekommer i. Dette er noe denne studien også tar opp. Slik forstått kan en grammatisk form som f.eks. en finalpartikkel bli sett på som en betydningsfull bidragsyter til en gitt pragmatisk funksjon (f.eks. en anmodning). Formen er altså konvensjonalisert innenfor denne funksjonen og brukes for å modulere funksjonens mening.

4 Datamateriale og metode

Datamaterialet brukt i denne studien kommer fra Big Brother-korpuset opprettet av Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo. Korpuset består av videopptak av interaksjoner mellom realityseriens 12 deltakere. Det totale antallet identifiserte anmodninger er 614 hvorav 190 er interrogativer. Anmodningene har blitt transkribert ifølge samtaleanalytiske konvensjoner (Schegloff 2007; se Appendiks) og kodet med hensyn til morfosyntaktiske og pragmatiske egenskaper. I tillegg har ytringenes vesentlige prosodiske trekk (trykk, toneleie, avsluttende grensetone) blitt tatt hensyn til.

Valget av datamateriale fra en realityserie avgrenser analysen av partikkelen til kun en viss type sammenhenger, nemlig uformelle interaksjoner. Men et slikt datamateriale gjør det mulig å se nærmere på fenomenet i naturlig forekommende samtaler og ikke minst ta hensyn til partikkelens kontekstuelle og sekvensielle omgivelser. Analysemetoden benytter seg derfor av interaksjonell lingvistikk (Selting & Couper-Kuhlen 2001; Couper-Kuhlen & Selting 2018)

og komplementeres av semantisk og pragmatisk analyse av anmodningsytringer. Interaksjonell lingvistikk fokuserer på lingvistiske strukturer i sekvensiell utvikling av interaksjon ved å studere hvordan disse strukturene og denne utviklingen bidrar til intersubjektiv meningskaping. Metoden forbinder funksjonell lingvistisk analyse med samtaleanalyse (Couper-Kuhlen & Selting 2018).

Lingvistiske fenomener som partikler ses i dette rammeverket i lys av hvordan de bidrar til å utføre en sosial handling, for eksempel en anmodning. I denne studien er derfor samtaleanalyse (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Schegloff 2007) et utgangspunkt for den sosiokognitive tilnærmingen, dette for å kunne identifisere semantiske og pragmatiske egenskaper ved bruk av *da* i anmodninger og bestemme konsekvenser denne bruken har for handlingen og selve interaksjonen (jf. også Saigo 2011 om behovet for å forbinde kognitivt orientert pragmatikk med samtaleanalyse). Grunnprosedyren går altså ut på å utforske grammatiske fenomener “nedenfra og oppover”, dvs. ved først å observere bruk av konstruksjoner i deres naturlige interaksjonelle omgivelser og så lete etter pragmatiske mønstre for å kunne trekke konklusjoner på et høyere generaliseringsnivå. Siden noen interrogative anmodninger i norsk inneholder partikkelen *da* mens andre ikke gjør det, baserer også denne studien seg på en sammenlikning av disse tilfellene.

5 *Da* i anmodninger

Anmodninger er definert som ytringer som taleren bruker: 1) for å få mottakeren til å utføre en handling som er til fordel for taleren eller en tredjeperson eller 2) for å få mottakeren til å la taleren selv utføre en handling som er til fordel for taleren eller en tredjeperson. Interrogative anmodninger ble i de fleste tilfellene i datamaterialet formulert som spørsmål om evne (*Kan du X?*) eller tillatelse (*Kan jeg X?*). Slike *kan*-interrogativer har to realiseringsmønstre, nemlig det positive (*Kan du X*) og det negative. Det negative realiseringsmønsteret kan videre deles i to typer, avhengig av negasjonens posisjon i forhold til subjektet, altså med foranstilt negasjon (*Kan ikke du X?*) eller med etterstilt negasjon (*Kan du ikke X?*). Interessant nok ble partikkelen *da* hovedsakelig brukt som modifikasjon i negative interrogativer. 44% (29 av 66) av disse inneholdt *da* og de utgjorde 85% av alle interrogativer modifisert av denne partikkelen. 5 av 34 tilfeller gjaldt positive interrogativer, men kun 2 av disse 5 tilfellene var positive *kan*-interrogativer. Resten bestod av *hv*-spørsmål identifisert som anmodninger (f.eks. *Hvor er X?*) og ett spørsmål om framtidshandling i første

person flertall (*Skal vi X?*), det vil si en anmodning formulert som et forslag. Blant negative interrogativer modifisert med *da* var det kun én anmodning som hadde et annet grammatisk format enn *kan*-konstruksjon, og den ble formulert som spørsmål om framtidshandling i andre person flertall (*Skal dere ikke X, da?*). Tabellen nedenfor viser distribusjonen av partikkelen *da* i interrogative anmodninger.

Tabell 1. Absolutt frekvens for partikkelen *da* i interrogative anmodninger.

	Interrogative anmodninger	Positive interrogativer	Negative interrogativer
Totalt	190	124	66
Med partikkelen <i>da</i>	34	5	29
Uten partikkelen <i>da</i>	156	119	37
<i>Kan</i> -interrogativer med partikkelen <i>da</i>	30	2	28
<i>Kan</i> -interrogativer uten partikkelen <i>da</i>	97	65	32

Som vist i Tabell 1, realiseres interrogative anmodninger flest som konstruksjoner med positiv polaritet. 96% av disse (dvs. 119 av 124 tilfeller) mangler partikkelen *da*. Også det mest frekvente formatet, det vil si *kan*-interrogativer, brukes stort sett uten *da*. Likevel, når de er negerte, øker andelen tilfeller modifisert med partikkelen. Resultatet er at negative *kan*-anmodninger i interrogativ form er nesten jevnt fordelt mellom de som er modifisert av *da* og de som ikke er det.

5.1 *Da* som indeksikalsk signal

Den relasjonelle og den reaktive hovedfunksjonen til finalpartikkelen *da* (Haselow 2014) bekreftes i alle tilfellene fra datamaterialet. De 34 anmodningene som inneholder *da* viser alltid til noe i konteksten som kan underbygge utførelse eller opphør av den indikerte handlingen.⁴ Det underbyggende kan være noe som har blitt sagt rett før anmodningsturen eller når som helst forut for ytringen (f.eks. et tilsagn), men det kan også være noe i den mer generelle konteksten som taleren finner tilstrekkelig relevant og fremtredende til å forbinde anmodningen sin med. Med andre ord, forekomsten av etterstilt *da* forankrer anmodningen i en inferensiell sekvens hvor forholdet mellom

4. Handlingen som er eksplisitt nevnt (f.eks. *Kan du hente nøkkelen?*) eller implisert (f.eks. *Hvor er nøkkelen?*) i anmodningskonstruksjonen kalles for den indikerte handlingen (jf. Urbanik 2017).

anmodningen og den forutgående ytringen og/eller en utenomspråklig premiss blir bygd på en kausal sammenheng. Denne kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden *X* i felleskonteksten, så ber jeg deg (med hjelp av *Y*) gjøre *Z* for meg’, hvor *X* er en hvilken som helst kontekstuell premiss tilgjengelig for taleren og mottakeren eller antatt av taleren som gjensidig tilgjengelig (et utsagn, en handling, en antakelse osv.), *Y* er den aktuelle anmodningskonstruksjonen, og *Z* er den ønskelige handlingen (jf. første del av eksplikasjonen til Borthen 2014: 272)⁵.

I utdrag (1) er det to anmodninger modifisert med finalpartikkelen *da*. De brukes i en sekvens som etter hvert utvikler seg til en konflikt. Anette lager frokost til seg selv. Hun står foran kjøkkenbenken og legger pålegg på brødskiver. Når hun for et øyeblikk flytter seg litt til siden for å skaffe seg litt papir, kommer Lars og begynner å skjære brød på skjærebenken hvor brødskivene til Anette fortsatt ligger. Hun stiller seg rett ved ham, ser på skjærebenken og kommer med sin første anmodning (linje 01).

(1) Skjærebenk

- 01 Anette: >**kan**'kke jeg få la:ge ferdig **a** la:rs.<
 02 Lars: (0.3) jeg syns [det er så: (0.3)]
 03 Anette: [det er så strevsomt å]=
 04 Lars: =unødvendig å bruke skjærebenken som på↑legg=
 05 Anette: =[hæ?]
 06 Lars: [kan] ta en a↑sjett
 07 Anette: (0.8) >ja men **kan** du ikke vente til folk er ferdig **da**?<
 08 Lars: (0.3) ne:i,
 09 Anette: (0.3) du har det ikke så forbanna travelt
 10 Lars: (.) det plager meg faktisk.

Forekomsten av *da* i turen som egentlig initierer en ny samtalesekvens kan forklares med det som nettopp har skjedd. Anette har ikke sluttet å lage frokost,

5. Eksplikasjonen likner også på Borthens (2014: 275-278) eksplikasjon av *da* i interrogative setninger. I denne studien er den imidlertid funksjonsspesifikk, dvs. avgrenset til interrogative ytringer identifisert som anmodninger. Dette innebærer at den kausale sammenheng ikke bare involverer kontekstuelle premisser og ytringens proposisjon, men også selve den indikerte handlingen som proposisjonen ikke alltid eksplisiterer (slik som i utdrag 1). Dette forutsetter i utgangspunktet et annet perspektiv på språkbruk forankret i det samtaleanalytiske rammeverket hvor sosial handling (slik som anmodning) ses på gjennom intersubjektiv meningsskaping og en strukturell organisasjon av interaksjonen.

noe brødsnivene hennes er et bevis på. Fordi Lars avbrøt henne og tok hennes plass framfor skjærebekken og fordi hun vil fortsette med å lage frokost, noe hun kan anta Lars vet og noe som bekreftes av ham i linje 02 og 04, spør hun Lars om tillatelse til å kunne avslutte den påbegynte handlingen. *Da*, uttrykt her i den reduserte formen 'a, henviser direkte til den forutgående handlingen hun var i ferd med å utføre før Lars begynte å skjære brød. *Da* forbinder altså den ønskelige handlingen med den forrige handlingen ved å opprette en slutningsrekke og samtidig uttrykke en reaksjon på Lars' handling. Den kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg har holdt på å lage frokost og ikke er ferdig med dette, men du nå avbryter meg ved å bruke skjærebekken som jeg brukte og fortsatt vil bruke, ber jeg deg tillate meg å fullføre den påbegynte handlingen min, altså ber jeg deg opphøre din handling'. I tillegg begynner Anette å redegjøre for anmodningen sin i linje 03, men ytringen overlapper med den påbegynte responsen til Lars og forblir uavsluttet.

Som svar får Anette et implisitt avslag (dvs. en dispreferert respons). I linje 02 og 04 kommer nemlig Lars med en vurdering (*assessment*, Pomerantz 1984) initiert med det høyst subjektiverende *jeg syns*. Han kommenterer handlingen til Anette på en kritisk måte og foreslår at hun bruker en asjett istedenfor skjærebekken når hun legger pålegg på brødsnivene. Underveis, før Lars uttrykker forslaget, snur Anette seg og tar ett skritt tilbake som om hun plutselig og for en kort stund blir opptatt av noe annet, så det virker om hun ikke får med seg alt fra hans argumentasjon (særlig at ytringen til Lars i linje 04 er semantisk ukorrekt). Derfor bruker hun en reparasjonsinitierende interjeksjon (*hæ*) i linje 05, men etter at hun har fått med seg forslaget til Lars, kommer hun med den andre anmodningen (linje 07). Ytringen er denne gangen konstruert helt annerledes. Den begynner med uenighetsmarkøren *ja men* som vanligvis brukes for å oppnå problematiske mål når uenigheten allerede har oppstått (Steensig & Asmuß 2005). Anette bytter også det deiktiske perspektivet til andre person, bruker etterstilt negasjon, betoner ordet *ferdig* og kollektiverer seg selv som mottaker for å understreke en sosialt normativ karakter av den ønskelige handlingen (normen er at en venter til andre er ferdig). Finalpartikkelen *da* viser fortsatt til den påbegynte handlingen, men dens forekomst er i tillegg motivert av avslaget og den forutgående turen (forslaget), og ikke minst av visse samfunnsnormer Anette forventer at Lars skal følge. *Da* oppretter igjen en slutningsrekke mellom den ønskelige handlingen og den påbegynte handlingen, men denne gangen markerer også partikkelen en reaksjon på en hindring (et avslag) Anette ble møtt med. Effekten av *da* i denne ytringen kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg ikke var ferdig med å lage frokost og du ikke lot meg fortsette,

noe man ikke bør gjøre, og siden jeg ba deg la meg fortsette med å lage frokost, men du nektet, ber jeg deg igjen vente til jeg er ferdig med å lage frokost, altså ber jeg deg igjen slutte å bruke skjærebekken'. Denne eksplikasjonen, formulert på grunnlag av den sekvensielle analysen av interaksjonen, går ut over det som predikeres i Borthen (2014). For det første demonstrerer den at bruk av *da* kan vise til flere fremtredende kontekstuelle premisser samtidig. For det andre kan disse premissene motivere flere handlinger som ikke uttrykkes i det proposisjonelle innholdet. I tillegg avdekker eksplikasjonen en kontrast mellom talerens mål og mottakerens handlinger og syn på saksforhold (jf. andre del av eksplikasjonen til Borthen 2014: 272), noe som tas opp i neste underkapittel.

Den inferensielle forankringen av ytringen fører til en viktig konsekvens for selve anmodningen, altså for ytringens overordnede funksjon. Den rasjonaliserer nemlig den indikerte handlingen på en implisitt måte. Dette innebærer at *da*, ved å opprette en slutningsrekke mellom ytringen og de kontekstuelle premissene (her: den påbegynte handlingen, avslaget, sosiale normer osv.), markerer Anettes anmodning som kontekstuel begrunnet. Denne rollen til *da* likner derfor på rollen eksplisitte redegjørelser (*accounts*) spiller i forskjellige sosiale handlinger, for eksempel anmodninger (Baranova & Dingemans 2016). Hovedfunksjonen til redegjørelser er å forklare og rettferdiggjøre en viss handling ved å vise til fornuften (jf. Heritage 1988: 128). Det er altså en strikt retorisk funksjon som taleren gjør bruk av for å pålegge mottakeren sitt eget synspunkt og resonnement (Urbanik 2017: 130). Dette bekrefter Haselows (2014) konklusjoner om at det eksisterer et retorisk potensial i den relasjonen som finalpartikler oppretter mellom en TCU og kontekstuelle premisser.

5.2 *Da og negasjon i kan-interrogativer*

I utdrag (1) er begge anmodningskonstruksjonene negerte. Anmodninger modifiseres gjerne med negasjon når taleren gjenkjenner hindringer for utførelsen av den indikerte handlingen og vil understreke kontrasterende hensikter (Urbanik 2017: 156-162; Urbanik & Svennevig til vurdering). Gjennom negasjon markerer altså taleren at det kan oppstå eller allerede har oppstått en konflikt mellom på den ene siden hans manifesterte forventninger basert på visse positive kontekstuelle premisser og på den andre siden mottakerens hensikter som taleren drar slutninger om på grunnlag av reelle eller hypotetiske motbevis.

Anmodningene fra utdrag (1) skiller seg likevel fra hverandre når det gjelder negasjonens posisjon i forhold til subjektet, noe som har viktige pragmatiske implikasjoner. Den første anmodningen til Anette er formulert som en *kan-*

interrogativ med foranstilt negasjon. Et slikt format er høyst konvensjonalisert og brukes vanligvis til å markere premisser som bidrar til utførelsen av handlingen og bærer antakelsen om kun *potensielle* hindringer som kan stå i veien (Urbanik 2017: 161). Negasjonen fungerer likevel som en strategisk sikring for at mottakeren skal avvise den negative antakelsen som tilsvarer ytringens proposisjonelle innhold (Urbanik & Svennevig, til vurdering). Den foranstilte negasjonen markerer altså høy forventning om og positiv tro på at handlingen vil utføres. Slike konstruksjoner opptrer vanligvis som første anmodninger i sekvenser og modifiseres ofte med redegjørelser, noe som tyder på at de kan oppfattes som disprefererte (Schegloff 2007: 65). *Kan*-anmodninger med etterstilt negasjon, derimot, forekommer når handlingen utføres imot talerens forventninger, for eksempel når mottakeren uttrykker motstand (Urbanik 2017: 159-160; Urbanik & Svennevig, til vurdering). Taleren vil fortsatt at den indikerte handlingen skal utføres slik som han/hun ønsker det, men situasjonen får ham/henne til å være pessimistisk om dette, noe som gjør at ytringen også kan tolkes som et oppriktig spørsmål om mottakeren *ikke kan* utføre handlingen. Denne konstruksjonen bærer altså antakelsen om *reelle* (allerede bekreftede av mottaker) hindringer for utføringen av handlingen. I motsetning til interrogativer med foranstilt negasjon markerer interrogativer med etterstilt negasjon en høy grad av bestemthet og opptrer ofte som repeterte anmodninger. Begge formatene har altså liknende strategiske mål, men de er forskjellige når det gjelder i) den ontologiske statusen til de identifiserte hindringene (Er de potensielle eller reelle? Er motstanden antatt eller bekreftet?), ii) ytringens sekvensielle posisjon (Kommer anmodningen foran den indikerte handlingen eller er den en reaksjon på handlingen som allerede foregår?), iii) graden av bestemthet (Skal anmodningen være vennlig eller utfordrende?) og iv) den epistemiske holdningen til utføringen av handlingen (Har man positiv eller negativ tro, høye eller lave forventninger?).

Begge typene negerte interrogative anmodninger opptrer ofte i kombinasjon med partikkelen *da*. Fretheim (2014a) bemerker dette, men han nevner ikke hvorfor man bruker *da* i slike tilfeller eller hva dette betyr for selve anmodningen. For å kunne svare på dette spørsmålet må man se på eksempler hvor *da* ikke forekommer og sammenlikne dem med anmodninger med *da*. Utdrag (2) og (3) nedenfor er eksempler fra én sekvensiell tråd. Anette og Lars ligger på sofaen. Anette ber ham plutselig lese en bok for henne.

(2) Boklesing del 1

- 01 Anette: du, **kan** ikke du lese en bok høyt for meg?<
 02 Lars: (0.5) skal jeg lese høyt for deg?
 03 Anette: (.) ja,
 04 Lars: (.) ja men hvor er boken da?=
 05 Anette: =>kan ikke jeg slappe av jeg har så lyst til å sove litt=
 06 = så kan ikke du bare-< .hh men du kan ligge, du kan sitte
 07 der=
 ((Hun peker på et sted hvor Lars kan sitte og lese.))
 08 Anette: =**kan** du lese for meg og si at du @prøver å sove, hh@
 ((Lars snur seg og reiser seg opp for å hente boka.))
 09 Lars: (.) åk(h)↑ej.

Som initialanmodning bruker Anette en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon (linje 01). Partikkelen *da* er ikke brukt her, trolig fordi det ikke finnes noen kontekstuelle premisser som kan begrunne anmodningen og som deles av begge deltakerne. Anmodningen gjentas i linje 06 og er denne gangen begrunnet eksplisitt: Anette vil at Lars skal lese fordi hun vil sovne ved å lytte på ham. Hun viser ham hvor han kan sitte og gjentar anmodningen en gang til, som en positiv *kan*-interrogativ (linje 08). Lars samtykker og begynner å lese, men boken han har valgt er en brukerveiledning. Etter en stund med tulling kommer Anette igjen med en anmodning (linje 01 i utdrag (3)).

(3) Boklesing del 2

- 01 Anette: e:: >du ↑**kan** du ikke hente boka mi isteden ↑**da**?<
 02 (.) jeg har kommet til- til et sted der
 ((Lars reiser seg opp og legger boka til siden.))
 03 Lars: (.) åkej. hvor er boka di a?
 04 Anette: (.) den ligger der
 ((Anette peker på boka. Lars går og henter den.))
 05 Lars: (3.3) ((stønner))
 06 Anette: (0.8) få den. (.) skal jeg vise deg.
 07 Lars: (0.9) @jeg sk(h)al sitte og l(h)ee:se@
 08 Anette: (0.3) jo **kan** du ikke gjøre det ↑**da**?
 09 Lars: (2.4) ja skal du sove ↓du ↑**da**?
 10 Anette: (.) hm?

- 11 Lars: (0.4) jeg er trøtt ↑jeg ↑òg
 12 Anette: (1.0) ↑ja men kanskje du sovner s::amtidig >holdt jeg på å
 13 si.<

Denne gangen bruker Anette en *kan*-interrogativ med etterstilt negasjon initiert med det oppmerksomhetstiltrekkende *du* og avsluttet med partikkelen *da*. Forekomsten av *da* viser direkte til den forrige sekvensen og avtalen mellom Anette og Lars om at han skal lese en bok for henne. Men siden Lars ikke gjør det slik hun ønsker det, og siden han ikke vil slutte å tulle med henne, bestemmer Anette seg for å reagere på hans motstand, noe som også avslører utålmodighet. *Da* referer til det som implisitt begrunner handlingen hun ber om. Dette kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden du har samtykket i at du skal lese en bok for meg, men du ikke gjør det slik jeg ønsker det, ber jeg deg ta boka mi og lese den istedenfor å tulle og lese en brukerveiledning’. På grunn av sin indeksikalske karakter (se 5.1, jf. Borthen 2014; Haselow 2014) spiller *da* i negerte *kan*-anmodninger en ytterligere rolle. *Da* markerer nemlig at det finnes gjensidig tilgjengelige (eller antatte gjensidig tilgjengelige) kontekstuelle premisser som taler for at mottakeren kan eller bør utføre handlingen slik taleren forventer det. Med andre ord bidrar *da* med informasjon som taler imot den negative antakelsen som er uttrykt gjennom setningens negative polaritet.

Etter at Lars samtykker og får vite hvor boka ligger (linje 03 og 04), finner han den og kommenterer tvilende på om han virkelig forventes å lese (linje 07). Anettes respons er igjen en *kan*-interrogativ med etterstilt negasjon modifisert med finalpartikkelen *da* (linje 08). Konstruksjonen markerer at hun fortsatt møter en reell motstand og vil bekjempe den. *Da* synes å være et av midlene som kan hjelpe henne med å gjøre dette. Siden Lars har samtykket og hun ikke har noen grunn til å mistenke at han ikke kan utføre handlingen, bruker hun *da* for igjen å begrunne anmodningen sin kontekstuellt og dermed indikere at hun vet (og hun vet at han vet) at på grunnlag av den forutgående interaksjonen finnes det gode grunner til å avvise den negative antakelsen som negasjonen gir opphav til (jf. også linje 07 i utdrag (1) hvor *da* også brukes for å markere en reaksjon på avslag og begrunne anmodningen implisitt). Dette gjør hun i reaksjon på Lars’ tvilende konstatering som utgjør en reell hindring for utførelsen av handlingen.

Den kontrastive egenskapen ved *da* som er påpekt i tidligere studier (Solberg 1990; Borthen 2014; Fretheim 2014 a, 2014b) bekreftes også i denne studien. Finalpartikkelen i negerte interrogative *kan*-anmodninger har altså som hovedfunksjon å begrunne den direktive ytringen og dermed den indikerte hand-

lingen på en implisitt måte ved å referere til kontekstuelle premisser som står i kontrast til den negative antakelsen som negasjonen gir opphav til, og som gir grunn til å avvise den. Derfor forekommer *da* gjerne med negative interrogativer som nettopp fremhever kontrasten mellom talerens manifesterte forventninger og hans slutninger om mottakerens hensikter. Dessuten, når *da* forekommer i syntaktiske omgivelser med negasjon, markeres de relevante kontekstuelle premissene som positive og kan derfor brukes til å begrunne anmodningen. I begge typene negerte interrogativer virker *da* som en forsterkende modifikasjon i den forstand at partikkelen indikerer hvorfor taleren mener handlingen kan eller til og med bør utføres. Likevel har *da* litt forskjellige implikasjoner for hver av de to typene på grunn av de kontekstuelle premissene den refererer til og ytterligere antakelser som bygges på disse premissene. I interrogativer med etterstilt negasjon synes *da* å brukes for å svekke den negative troen (pessimisme) på at handlingen kan utføres, noe som kan markere høyere forventninger om at mottakeren samtykker til tross for manglende vilje eller liknende. Dette kan observeres i tilfeller som utdrag (1) linje 07, og utdrag (3) linje 01 og 08. Uten *da* i disse eksemplene hadde anmodningene bare vært repeterte spørsmål om mottakeren kunne revidere sin motvilje eller motstand, noe som markerer lavere forventninger og/eller sikkerhet om at dette vil/kan skje. Med *da* kan taleren støtte seg retorisk for å kunne antyde at handlingen kan utføres.

I anmodninger med foranstilt negasjon forsterker *da* den positive troen (optimisme) på at handlingen kan utføres, noe som kan markere en enda høyere forventning om mottakerens samtykke til tross for potensielle hindringer. Dette kan merkes i utdrag (1) linje 01 hvor Anette anvender gjensidig tilgjengelige kontekstuelle premisser til å støtte sin initialanmodning. I utdrag (4) ber Ramsy Anita forte seg med å komme ut og lese et brev (bare hun kan lese det). Mens hun er på badet og sminker seg, venter deltakerne på henne ute på terrassen. De vil fort finne ut hva som står i brevet og hva de skal gjøre.

(4) Lese greia

- 01 Ramsy: ANITA **KAN**'KKE DU BARE LESE DENNE GREIA ↑**DÅ**?
 02 Anita: (0.6) JEG KOMMER NÅ::,

Ramsy konstruerer anmodningen sin som en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon som følger etter oppmerksomhetstiltrekkende tiltaleform, modifiseres med *bare* og avsluttes med finalpartikkelen *då* (en dialektal variant av *da*). Partikkelen kommuniserer at det finnes en felleskontekst mellom Ramsy og Anette, og at Ramsy refererer til denne konteksten for å begrunne anmodningen sin.

Slutningsrekken kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden du skulle lese et brev og alle venter på at du kommer, mens du ikke kommer, ber jeg deg lese brevet, altså skynde deg med å komme ut’. På denne måten forsterker *då* den positive troen på at Anita vil skynde seg siden det finnes gode grunner til dette. Bruk av partikkelen kan altså markere enda høyere forventninger om den prefererte responsen. Anita gjenkjenner dem (linje 02) selv om hun samtidig markerer med sin ytring at utførelsen av handlingen blir forsinket.

5.3 *Da* i positive *kan*-anmodninger

Vi har sett på hvordan finalpartikkelen *da* brukes i negative *kan*-anmodninger. Spørsmålet er imidlertid: Hvorfor brukes den nesten ikke i deres positive motstykker? Interessant nok viser ikke datamaterialet med positive *kan*-anmodninger noen konstruksjoner hvor etterstilt *da* brukes sammen med det deiktiske perspektivet hos mottakeren. De to eksemplene på positive *kan*-anmodninger avsluttet med *da* har et subjekt i første person. Utdrag (5) er ett av dem. Rodney har laget et sjakkbrett for fans av realityserien. De andre deltakerne begynner å signere det. Først spør Monika om hun kan gjøre det på en bestemt måte. Så er det Lars’ tur.

(5) Signatur

- 01 Monika: =kan jeg skrive det liksom sånn?
 02 Rodney: (.) ↑ja ↑ja (.) det går greit.
 03 Monika: (0.4) sånn?
 04 Rodney: (0.3) ja,
 05 Monika: (0.3) ja,
 ((Monika signerer sjakkbrettet))
 06 Monika: (6.3) gjør alltid sånn jeg òg skj(h)ønner du.
 07 Lars: (3.2) ((sukker)) sånn_i ((hoster))
 08 (1.5) **kan** jeg ta:: sånn ↑**da**?
 ((Lars viser hvordan han vil signere sjakkbrettet))
 09 Rodney: (0.6) ja.

Anmodningen til Lars (linje 08) er konstruert på liknende måte som Monikas anmodning, altså som et spørsmål om tillatelse. Likevel bruker Lars *da* ved slutten av sin ytring. Han viser altså til kontekstuelle premisser som begrunner hans anmodning. Men begrunnelsen har denne gangen et annet utgangspunkt enn i negerte anmodninger. Lars markerer at det kan finnes kontekstuelle premisser som står i veien for at han kan utføre handlingen på en bestemt måte.

Etter alt å dømme er sjakkbrettet laget av Rodney og det er han som bestemmer hvordan de andre skal signere det, noe Lars kan utlede fra det forutgående turbyttet mellom Rodney og Monika. Nå er det altså slik at kontekstuelle premisser taler imot utførelsen av handlingen, noe taleren kan stille seg imot ved å uttrykke en positiv antakelse om sin rettighet, altså om mottakerens tillatelse, og dermed gi mottakeren en åpen mulighet til å bekrefte eller avkrefte denne antakelsen. Dette kan eksplisiteres slik: ‘Siden det er du som har laget dette sjakkbrettet og siden Monika spurte deg om hun kan signere det sånn og jeg ikke vet om jeg kan gjøre det slik jeg ønsker det, ber jeg deg tillate meg å gjøre det slik jeg ønsker det’. Igjen brukes altså *da* i reaksjon til noe i den forutgående konteksten og skaper et relasjonelt forhold til kontekstuelle premisser som kontrasterer med antakelser uttrykt i det proposisjonelle innholdet til anmodningen (her: Lars’ rett til å utføre handlingen på en bestemt måte).

Bruk av *da* i dette formatet er ikke problematisk takket være førstepersonsperspektiv som indikerer taleren som agens. Mottakerens rolle er å samtykke eller avvise muligheten eller retten til å utføre handlingen. Med andre ord, bruken av *da* markerer gjenkjennelse av kontekstuelle premisser som potensielt står i veien for å få aksept, noe som kan antyde at taleren er mer usikker på mottakerens bekreftelse av den positive antakelsen som samsvarer med det proposisjonelle innholdet i ytringen. I tillegg informerer *da* om at anmodningen er begrunnet i konteksten, altså at den produseres fordi taleren har grunn til å være usikker på om han/hun kan utføre handlingen.

I interrogative anmodninger med andrepersonsperspektiv (*Kan du X?*) er anvendelse av finalpartikkelen *da* problematisk fordi den markerer at det finnes en kontrast mellom den positive antakelsen tilsvarende det proposisjonelle innholdet i ytringen og kontekstuelle premisser som partikkelen viser til. Med andre ord, siden *da* befinner seg i en positiv syntaktisk omgivelse, får premisene som skal støtte ytringen en negativ verdi. De ser derfor ikke ut til å kunne begrunne anmodningen med mindre ytringen får en annen pragmatisk funksjon i løpet av interaksjonens dynamikk. Kort sagt er ikke en følgende eksplikasjon aktuell for anmodningsfunksjon: ‘Siden det er noe i konteksten som tyder på at du ikke kan utføre handlingen, ber jeg deg om du kan gjøre det’. Det er mulig å stille et spørsmål av typen *Kan du åpne døra, da?*, men ytringen blir i så fall laget og forstått som et oppriktig spørsmål⁶ eller en alternativ mulighet som

6. I et slikt tilfelle snakker man om et spørsmål om B er i stand eller får lov til å gjøre noe. For eksempel, A ser at B er svak, men han spør B om hun likevel kan åpne døra. Dette kan eksplisiteres slik: ‘Jeg vet ikke om du kan utføre X, men jeg spør deg om du kan (er i stand til å) gjøre det’. Denne eksplikasjonen er likevel forskjellig fra en eksplikasjon

kontrasterer med noe mislykket i de forutgående turene (f.eks. mottakeren kunne ikke åpne vinduet fordi det fysisk var umulig).⁷ Dette viser at bruken av *da* blir styrt av den overordnede funksjonen av ytringen (her: anmodningsimplikaturen) og at finalpartikler bør ses på i lys av nettopp denne funksjonen, noe som krever både en samtaleanalytisk og en pragmatisk tilnærming til fenomenet, noe det sosiokognitive rammeverket brukt i denne studien tilbyr.

5.4 Interaksjonelle implikasjoner

Hittil har vi sett på rollen finalpartikkelen *da* spiller i interrogative *kan*-anmodninger, særlig de negerte. Jeg har vist at den indirekte konsekvensen *da* har for anmodninger er at den forsterker ytringen retorisk (utførelsen av handlingen er kontekstuel underbygd) og at den kan markere høyere forventninger om den prefererte responsen; siden utføringen av handlingen er kontekstuel underbygd, er høyere ønskelighet berettiget. Dette ser dessuten ut til å ha ytterligere interaksjonelle implikasjoner. *Da* viser nemlig til kontekstuelle premisser som antas å være delte. Den er altså et eksplisitt virkemiddel som brukes for å markere felleskontekst (*common ground*) med premisser som antas å være fremtredende for talerens mål og relevante for den lokale interaksjonen (jf. seksjon 3). Henvisningen til slike premisser inkluderer automatisk mottakeren i talerens slutningsrekke og pålegger henne talerens synspunkt på saksforhold (jf. eksplisitte redegjørelser fra 5.1). Dette er en måte å gjøre mottakeren medansvarlig for at anmodningen har oppstått og snevre inn hennes spillerom i den aktuelle interaksjonen. Utdrag (6) er et eksempel på dette. Anette står framfor speilet på badet og sminker seg. Lars kommer inn og prøver å stille seg foran speilet på venstre side av henne, så han ber henne flytte seg litt.

(6) Badet

- 01 Lars: kan du passe deg li::tt (eller) jeg må ha: litt plass [(jag óg),
02 Anette: **[kan**

hvor premisser begrunner både anmodningen og utførelsen av en handling til fordel for taleren ('Siden jeg ikke vet om du kan utføre X, så ber jeg deg gjøre det') fordi dette blir absurd for positive anmodninger med andrepersonsperspektiv.

7. I et slikt tilfelle snakker man likevel om to ulike handlinger. For eksempel, A spør B: *Kan du åpne vinduet?*, B svarer: *Nei, dessverre*, så A spør: *Kan du åpne døra, da?* Dette kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg vet at du ikke kan gjøre X, så ber jeg deg gjøre Y'. Men denne eksplikasjonen gjelder ikke én og samme handling i samme tid og rom (jf. 'Siden jeg vet at du ikke kan X, ber jeg deg gjøre X'). Den inneholder altså en alternativ mulighet.

- 03 ikke du stå ↑der **da**:=
 ((Anette viser med hånda hvor Lars kan stå.))
- 04 Lars: =↑jo jo, jeg kan stå der.

Som respons til Lars' anmodning (positivt interrogativ) i linje 01 formulerer Anette en anmodning i form av en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon. Partikkelen markerer at det finnes gjensidig tilgjengelige premisser som begrunner hennes anmodning i reaksjon på Lars sin og at det finnes en kontrast mellom disse premissene og mottakerens hensikter, altså mellom hennes og Lars' syn på saksforhold (jf. Borthen 2014). En av de tilgjengelige opplysningene i felleskonteksten er at det finnes mer plass der Anette ber ham flytte (høyre side), noe Lars anerkjenner i linje 04. Gjennom *da* blir altså Lars gjort oppmerksom på Anettes slutningsrekke og pålagt hennes synspunkt ('Siden det er mer plass på min høyre side og vi vet at du kan gå dit, ber jeg deg flytte dit istedenfor å trenge deg inn her').

Dette synes å føre til to vesentlige konsekvenser. For det første blir Lars betraktet som medansvarlig for at anmodningen opptrer i dette øyeblikket. *Da* indikerer nemlig at Anettes anmodning er retrospektiv, det vil si at den viser til noe som nettopp har skjedd, altså til Lars' forsøk på å få Anette til å flytte seg til tross for at det finnes en alternativ løsning. Hennes anmodning er også relasjonell – den viser til noe som er erfaringsmessig kjent (eller som er antatt som gjensidig tilgjengelig). Lars' handling provoserer henvisningen til denne gjensidig tilgjengelige kunnskapen. Disse premissene betraktes av henne som tilstrekkelige for at handlingen *kan* utføres og for at hun kan be ham utføre den. Mottakerens medansvar markert gjennom *da* i anmodninger i andrepersonsperspektiv kan altså eksplisiteres på følgende måte: 'Jeg antar at du vet hvorfor jeg mener du kan utføre handlingen og hvorfor jeg ber deg om dette'. For det andre blir Lars' interaksjonelle spillerom innsnevret. Dette skyldes ikke bare det indikerte medansvaret som fremgår av den opprettede slutningsrekken, men også synspunktet Anette pålegger Lars. Hvis anmodningen skal avslås i slike tilfeller, må en også avslå alt som partikkelen *da* impliserer, noe som krever mer interaksjonell innsats og forberedelse på en eventuell konfrontasjon (taleren kan be om forklaringer) eller til og med konflikt (som i utdrag (1)).

Mottakerens medansvar kan tydeliggjøres gjennom valg av de syntaktiske omgivelsene hvor *da* skal opptre og anmodningens ytterligere modifikasjoner. Hvis anmodningen har moralske grunnlag, kan den formuleres på en mer bestemt måte, for eksempel som en interrogativ med etterstilt negasjon. Denne konstruksjonen uttrykker ofte utålmodighet og/eller kritikk fordi mottakeren

utfører handlingen imot talerens forventninger som er antatt som moralsk riktige. Dette er tilfellet i utdrag (7) hvor Lars reagerer på at noen av deltakerne vil drepe en humle for å kunne se om den har brodd. Han sitter ved siden av dem ute på terrassen og soler seg når Ramsy og Anette ser på humlen og diskuterer dens skjebne.

(7) Humle

- 01 Ramsy: skal jeg drEpe han eller har dere sett det?
 02 Anette: (.) >kan vi ikke bare la ligge n til n dør av seg sjøl<=
 03 =da stenge n inne i et e:
 04 Lars: (.) **kan** dere'kke bare slippe n ut ↑**da**?
 05 (0.5) er du hypp på å dre:pe n?
 06 Rodney: (.) dø:¿ (.) doktor Livingstone

Lars' anmodning er en reaksjon på Ramsys og Anettes utsagn. Den er i tillegg modifisert med adverbet *bare* og finalpartikkelen *da*. Gjennom *da* viser Lars til noe i konteksten som taler for at mottakerne kan slippe humlen og at deres hensikter kontrasterer med dette. De positive premissene kan rett og slett være deres gode vilje, men også det moralske ansvaret for ikke å drepe dyr (særlig for moro skyld), noe Lars markerer i det retoriske støttespørsmålet som følger etter anmodningen (linje 05). Med andre ord forankrer *da* anmodningen i en slutningsrekke som inkluderer flere aktuelle premisser, men hvor den moralske premissen fremheves. Dette er et resultat av et kompleks samspill mellom finalpartikkelen, dens grammatiske omgivelser og ytterligere diskursive modifikasjoner (f.eks. retoriske virkemidler i form av støttespørsmål som i linje 05).

6 Konklusjon

Målet med denne studien var å undersøke bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative ytringer som fungerer i samtalesekvenser som anmodninger. Interrogative anmodninger kan generere to typer implikaturer; enten en implikatur om at taleren vil få mottakeren til å utføre en handling til fordel for taleren eller en tredjeperson (anmodning i andrepersonsperspektiv), eller en implikatur om at taleren vil at mottakeren tillater ham/henne å utføre en handling til fordel for seg selv eller en tredjeperson (anmodning i førstepersonsperspektiv). Analysen har fokusert på grammatiske konstruksjoner bygd på modalverbet *kan* fordi disse er de mest frekvente blant interrogative anmodningsformater i norsk spontantale (Urbanik 2017).

Undersøkelsen har vist at *da* gjerne opptrer i negerte interrogativer og svært sjelden i positive interrogativer hvor den først og fremst modifierer formater med førstepersonsperspektiv. Dette mønstret blir styrt av både partikkelens semantikk identifisert gjennom den sekvensielle analysen (jf. også Borthen 2014) og ytringens overordnede funksjon i interaksjonen. *Da* forankrer nemlig ytringen i en slutningsrekke og begrunner anmodningen implisitt ved å referere til kontekstuelle premisser som taler for at handlingen kan utføres. Disse premissene blir vanligvis gjensidig tilgjengelige, eller i det minste antatt å være gjensidig tilgjengelige av taleren, og inngår i en kausal sammenheng med anmodningen og handlingen den indikerer. Taleren kan vise til det som er blitt sagt eller gjort før, men også til generelle kulturelle normer som utgjør utgangspunkter for anmodningen. Partikkelen markerer også en reaksjon på noe i den forutgående konteksten som kontrasterer med talerens forventninger. *Da* fungerer altså som en markør for en kontekstuell støtte for anmodningen – ved å binde ytringens overordnede funksjon med fremtredende kontekstuell informasjon i en inferensiell sekvens underbygger *da* denne funksjonen. Partikkelen er altså relasjonell (den danner en inferensiell sekvens), reaktiv (den oppretter en retrospektiv referanse til det forutgående i interaksjonen) og implisitt begrunnende (den rasjonaliserer den pragmatiske funksjonen av ytringen).

Analysen har også bekreftet at etterstilt *da* markerer en kontrast mellom den kontekstuelle informasjonen og slutningene om mottakerens hensikter (Borthen 2014) og derfor gjerne blir brukt i negerte formater. Dens rolle er å påpeke premisser som gir grunn til å avvise en negativ antakelse som uttrykkes i ytringen. Siden slike anmodninger forekommer når det finnes potensielle eller reelle hindringer for utførelse av den indikerte handlingen, forsterker *da* anmodningens relevans og markerer en høyere forventning om at handlingen vil utføres. Avhengig av det interrogative formatet kan denne forsterkende funksjonen medvirke eller motvirke antakelser indikert av den syntaktiske posisjonen til negasjonen. Den kan forsterke den positive troen på den prefererte responsen i *kan*-interrogativer med foranstilt negasjon (*Kan ikke du X?*), eller den kan svekke den negative troen på den prefererte responsen i *kan*-anmodninger med etterstilt negasjon (*Kan du ikke X?*). Partikkelen ser ikke ut til å opptre i positive *kan*-anmodninger i andrepersonsperspektiv, trolig fordi kontrasten den markerer ikke samsvarer med anmodningens logikk. Med andre ord kan ikke negative premisser underbygge den positive antakelsen uttrykt i det proposisjonelle innholdet med mindre de undergraver anmodningsimplikaturen eller fører til en alternativ mulighet som respons på en mislykket anmodning. Unntaket er *kan*-interrogativer i førstepersonsperspektiv hvor *da* kan brukes

når det finnes hindringer i konteksten som gjør at taleren ikke er sikker på om han har rett til å utføre handlingen. Tabell 2 på neste side oppsummerer bruken av *da* i interrogative *kan*-anmodninger ved å vise hvordan anmodningssemantikk påvirkes av den kausale sammenhengen som *da* danner mellom kontekstuelle premisser og antakelser kommunisert gjennom ytringen, gitt ytringens grammatiske format.

Studien har også vist at bruk av finalpartikkelen *da* gjør mottakeren medansvarlig for anmodningen og innsnevrer hennes spillerom i interaksjon. Gjennom sin relasjonelle og reaktive funksjon inkluderer *da* mottakeren i talerens resonnement. Dette baserer seg på antakelsen om at mottakeren forstår motivasjonen bak anmodningen på grunnlag av felleskonteksten partikkelen fremhever. Så lenge relevante kontekstuelle opplysninger er gjensidig tilgjengelige, blir mottakeren betraktet som medansvarlig for at anmodningen har dukket opp og for at taleren antar at mottakeren kan utføre den indikerte handlingen. Dette snevrer samtidig inn mottakerens interaksjonelle frihet fordi et avslag innebærer at de kontekstuelle premissene også må avvises, noe som senere kan kreve en ytterligere innsats i interaksjonen.

Analysen har bekreftet at *da* bærer semantiske egenskaper som er beskrevet av Borthen (2014), men den har i tillegg vist hvordan disse egenskapene benyttes i dynamiske interaksjonelle omgivelser. Dette har demonstrert hvordan bruk av finalpartikkelen *da* baserer seg på et komplekst samspill mellom ordets inherente egenskaper (formkonvensjoner) og ytringens pragmatiske funksjon (brukskonvensjoner) i den sekvensielle utviklingen av interaksjonen. På den ene side påvirker partikkelen anmodningen ved å rasjonalisere den. Dette skjer gjennom den gjensidig tilgjengelige konteksten og i kontrastiv reaksjon på det forutgående i interaksjonen. På den annen side påvirker anmodningen forekomsten av *da*. Valg av partikkelen avhenger nemlig av dens relevans for ytringens hovedfunksjon i forhold til konteksten. Hele samspillet blir dessuten aktivt styrt av syntaktiske og kontekstuelle omgivelser og av den sekvensielle utviklingen av interaksjonen.

Studien viser altså at det er nyttig å analysere språklige fenomener som finalpartikler i lys av pragmatiske funksjoner til ytringene de forekommer i, samt i lys av konkrete sosiale handlinger og sekvensiell analyse. Man kan da undersøke deres funksjonalitet i forhold til både muligheter og avgrensninger, og dermed få et mer komplett bilde av dem.

Tabell 2. Bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative *kan*-anmodninger (* betegner en urimelig begrunnelse).

Perspektiv	Grammatisk format	Ytringens polaritet	Bidrag polaritet i interrogativ	Relevante kontekstuelle premisser	Bidrag etterstilt <i>da</i>	Eksplosjon av folkninger av <i>kan</i> -anmodninger med finalpartikkelen <i>da</i>
1. person	Positiv polaritet <i>Kan jeg X, da?</i>	+	Jeg antar at jeg kan utføre X, men jeg er ikke sikker	-	Det er forhold som taler for at jeg ikke kan utføre X	Siden jeg ikke vet om jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, og jeg antar at jeg kan utføre X → Jeg er ikke sikker på om du bekrefter min antakelse
	* <i>Kan du X, da?</i>	+	Jeg antar at du kan utføre X, men jeg er ikke sikker	-	Det er forhold som taler for at du ikke kan utføre X	*Siden jeg vet at du ikke kan utføre X, ber jeg deg gjøre det og jeg antar at du kan utføre X *Siden jeg ikke vet om du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det og jeg antar at du kan utføre X
1. person	Negativ polaritet <i>Kan ikke jeg X, da?</i>	-	Jeg antar ikke at jeg kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at jeg kan utføre X	Siden jeg vet at jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, men jeg antar ikke at jeg kan utføre X (dvs. at du tillater meg å gjøre det) → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (positiv tro)
	<i>Kan jeg ikke X, da?</i>	-	Jeg antar at jeg ikke kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du kan utføre X	Siden jeg vet at jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, men jeg antar at jeg ikke kan utføre X (dvs. at du ikke tillater meg å gjøre det) → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (negativ tro)
2. person	<i>Kan ikke du X, da?</i>	-	Jeg antar ikke at du kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du kan utføre X	Siden jeg vet at du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det, men jeg antar ikke at du kan utføre X → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (positiv tro)
	<i>Kan du ikke X, da?</i>	-	Jeg antar at du ikke kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du ikke kan utføre X	Siden jeg vet at du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det, men jeg antar at du ikke kan utføre X → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (negativ tro)

Litteraturliste

- Baranova, Julija & Mark Dingemans. 2016. Reasons for requests. *Discourse Studies* 18-6, 641–675.
- Berthelin, Signe Rix. 2018. Midtstilt *da* – en semantisk-pragmatisk redegjørelse og en sammenlikning med etterstilt *da*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36-2, 131–179.
- Borthen, Kaja. 2018. Pronominal høyredislokering i norsk, det er interessant, det! *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36-2, 181–228.
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr ‘da’, da? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 257–306.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic constraints on relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Margret Selting. 2018. *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fretheim, Thorstein. 1989. The two faces of the Norwegian inference particle *da*. *Working Papers in Linguistics* 6, 153–162.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-12, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2000. Procedural encoding of propositional attitude in Norwegian conditional clauses. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam: John Benjamins, 53–84.
- Fretheim, Thorstein. 2014a. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 249–284.
- Fretheim, Thorstein. 2014b. Et relevanstereoretisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 197–256.
- Fretheim, Thorstein, Stella Boateng & Ilidikó Vaskó. 2003. *Then* – adverbial pro-form or inference particle? A comparative study of English, Ewe, Hungarian, and Norwegian. I Jaszczolt, Katarzyna & Ted Turner (red.): *Meaning Through Contrast*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 51–74.

- Gómez-Moreno, Pedro Ureño. 2014. Sentence-final adverbials: Recurrent types and usage. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 39–54.
- Gumperz, John. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.). 2014. *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Hancil, Sylvie, Margje Post & Alexander Haselow. 2014. Introduction: Final particles from a typological perspective. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 3–35.
- Haselow, Alexander. 2014. Final particles in spoken German. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 77–108.
- Heinemann, Trine. 2009. Two answers to inapposite inquiries. I Sidnel, Jack (red.): *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heritage, John. 1988. Explanations as accounts: a conversation analytic perspective. I Antaki, Charles (red.): *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London: Sage Publications, 127–144.
- Kecskes, Istvan. 2008. Dueling contexts: A dynamic model of meaning. *Journal of Pragmatics* 40, 385–406.
- Kecskes, Istvan. 2013a. *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kecskes, Istvan. 2013b. Intercultures, Encyclopedic Knowledge, and Cultural Models. I Sharifian, Farzad & Maryam Jamarani (red.): *Language and Intercultural Communication in the New Era*. New York/London: Routledge, 39–59.
- Kecskes, Istvan. 2017. Cross-Cultural and Intercultural Pragmatics. I Huang, Yan (red.): *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 400–415.
- Kecskes, Istvan & Fenghui Zhang. 2009. Activating, seeking, and creating common ground: A socio-cognitive approach. *Pragmatics and Cognition* 17-2, 331–355.
- Koivisto, Aino. 2014. Taking an interactional perspective on final particles: the case of Finnish *mutta* ('but'). I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 55–75.

- Landqvist, Håkan. 2003. Om partikeln *då* i kontrollfrågor. I Nordberg, Bengt, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander & Mats Thelander (red.): *Grammatik og samtal: Studier til minne av Mats Eriksson*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 219–229.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action Formation and Action Ascription. I Sidnell, Jack & Tanya Stivers (red.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd, 103–130.
- Lind, Marianne. 1994. *Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv: jo, altså, vel, nå og da*. Hovedoppgave i nordisk, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Morgan, Jerry. 1978. Two types of convention in indirect speech acts. I Cole, Peter (red.): *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, 261–280.
- Mulder, Jean & Sandra Thompson. 2008. The grammaticization of *but* as a final particle in English conversation. I Laury, Rita (red.): *Crosslinguistic Studies of Clause Combining: The Multifunctionality of Conjunctions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 179–204.
- Pomerantz, Anita. 2012. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shaped. I Atkinson, Maxwell & John Heritage (red.): *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson. 1974. Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50 (4), 696–735.
- Saigo, Hideki. 2011. *The Japanese Sentence-Final Particles in Talk-in-Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Schegloff, Emanuel. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selting, Margret & Elizabeth Couper-Kuhlen. 2001. *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Solberg, Torgerd Kristin. 1991. Modalpartikler i norsk. *Norskraft* 69, 1–101.
- Steensig, Jakob & Birte Asmuß. 2005. Notes on disaligning ‘yes but’ initiated utterances in German and Danish conversations: Two construction types for dispreferred responses. I Hakulinen, Auli & Margret Selting (red.): *Syntax and Lexis in Conversation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 319–348.

- Thompson, Sandra & Ryoko Suzuki. 2011. The Grammaticalization of Final Particles. I Narrog, Heiko & Bernd Heine (red.): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press, 668–680.
- Urbanik, Paweł. 2017. *Requests in Polish and Norwegian informal conversation: A comparative study of grammatical and pragmatic patterns*. Doktoravhandling i lingvistikk, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Urbanik, Paweł & Jan Svennevig. Til vurdering. *Managing contingencies in requests: The role of negation in Norwegian interrogative directives*. Sendt til *Journal of Pragmatics*.
- van Dommelen, Wim, Thorstein Fretheim & Randi Alice Nilsen. 1998. *The perception of boundary tone in east Norwegian*. I Werner, Stefan (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIth Conference, Joensuu 1996*, 73–86.

Korpus

BigBrother-korpuset. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet august 2017. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/bigbrother/>

Summary

The article investigates the use of the Norwegian utterance final particle *da* in interrogative requests with the modal verb *can*. The phenomenon is analyzed in naturally occurring conversations and from a socio-cognitive perspective that combines cognitively oriented pragmatics with Interactional Linguistics. When using *da*, the speaker refers to one or more contextual premises that implicitly warrant his request. The data show that *da* is regularly used in negative interrogatives and exceedingly rarely occurs in positive interrogatives. This is because the semantics of the particle, identified through the sequential analysis, enters into a complex interplay with the function of the utterance. The particle *da* communicates how contextual premises relate to the propositional content and the action that the request indicates on the basis of the preceding events. The particle *da* seems to display the action as highly desired by marking the addressee's co-responsibility for the occurrence of request and thus delimiting the addressee's leeway in interaction.

Pawel Urbanik

Lingvist, PhD

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

Henrik Wergelands hus

Nils Henrik Abels vei 36

0413 Oslo

p.k.urbanik@iln.uio.no

Appendiks

Transkripsjonssymboler:

(.)	mikropause (opp til 0.2 sekund)
(0.4)	pause
=	sømløs overgang mellom to linjer (uten pause)
[overlappende tale begynner
]	overlappende tale slutter
><	hurtigere tale
@	leende tale
.hh	innpust (hver gjentatt h betegner en lengre innpust)
hh	utpust (hver gjentatt h betegner en lengre utpust)
(h)	tale med utpust innenfor ordet
o:rd	lydforlengelse (hvert gjentatt kolon betegner lengden av forlengelse)
or-	avbrudd i talestrømmen
<u>ord</u>	trykk
ORD	høyere volum enn omkringliggende tale
(ord)	usikkert fragment
?	stigende intonasjon
ˆ	litt stigende intonasjon
,	fortsettende intonasjon
.	fallende intonasjon
↑	skifte i toneleie (høyere toneleie)
↓	skifte i toneleie (lavere toneleie)
((ord))	transkribørens kommentar